KORXONALARDA INNOVATSION JARAYONLARNI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Hamidova O‘g‘ilxon Mahmudjon qizi
University of Business and Science
ugilxonhamidova040@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Innovatsion boshqaruvning korxonalar raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarish samaradorligini yuksaltirish hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, innovatsion faoliyatni boshqarishda uchraydigan muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan zamonaviy boshqaruv yondashuvlari, raqamli texnologiyalar va innovatsion strategiyalar asosida ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsiya, innovatsion boshqaruv, innovatsion jarayonlar, korxona, innovatsion faoliyat, raqobatbardoshlik, strategik boshqaruv, raqamli transformatsiya, innovatsion rivojlanish, samaradorlik, innovatsion menejment.

Kirish

Jahon iqtisodiyotida raqobatning keskinlashuvi, raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi hamda ilmiy-texnik taraqqiyotning yuqori sur'atlarda rivojlanishi korxonalar faoliyatida innovatsion yondashuvlarni joriy etishni strategik zaruratga aylantirmoqda. Zamonaviy sharoitda korxonalarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishi, ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshligini ta'minlash hamda yuqori qo'shilgan qiymat yaratishi innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish darajasiga bevosita bog'liqdir. Shu bois innovatsion faoliyatni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bugungi kunda iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

O'zbekistonda ham innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish, ishlab chiqarish tarmoqlarini modernizatsiya qilish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish hamda korxonalarda zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunda korxonalarning innovatsion salohiyatini oshirish, yangi texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish va innovatsion loyihalarni samarali boshqarish bo'yicha ta'sirchan mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab korxonalarda innovatsion faoliyatni boshqarishda moliyaviy resurslarning cheklanganligi, innovatsion infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, malakali kadrlar salohiyatining pastligi, tavakkalchiliklarni boshqarish tizimining mukammal emasligi hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda zamonaviy usullardan yetarlicha foydalanilmayotgani kabi muammolar mavjud. Ushbu omillar innovatsion jarayonlarning samaradorligini pasaytirib, korxonalarning raqobatbardosh rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarishning nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish, mavjud boshqaruv mexanizmlarini baholash hamda ularni takomillashtirishning samarali yo'nalishlari va mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari korxonalarda innovatsion boshqaruv tizimini takomillashtirish, innovatsion faoliyat samaradorligini oshirish va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarish masalalari iqtisodiyot fanining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, mazkur mavzu bo'yicha xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Innovatsiyalar nazariyasining shakllanishida avstriyalik iqtisodchi J. Shumpeterning ilmiy qarashlari alohida o'rin tutadi. U innovatsiyani iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi omili sifatida baholab, yangi mahsulotlar, yangi texnologiyalar, yangi bozorlar va boshqaruv usullarini iqtisodiy o'sishning muhim manbai deb hisoblagan.

P. Druker innovatsiyani korxonaning strategik boshqaruv vositasi sifatida talqin qilib, innovatsion faoliyatning muvaffaqiyati korxonaning o'zgarishlarga tez moslasha olish qobiliyati bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlagan. M. Porter esa raqobat ustunligini ta'minlashda innovatsion strategiyalar va texnologik yangilanishlarning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini asoslab bergan.

So'nggi yillarda H. Chesbrough tomonidan ilgari surilgan "ochiq innovatsiyalar" (Open Innovation) konsepsiyasi innovatsion boshqaruvning yangi bosqichini boshlab berdi. Ushbu yondashuvga ko'ra, korxonalar innovatsiyalarni faqat ichki resurslar hisobiga emas, balki ilmiy muassasalar, oliy ta'lim tashkilotlari, startaplar hamda boshqa hamkor subyektlar bilan o'zaro hamkorlik orqali ham rivojlantirishlari lozim.

Mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida ham korxonalarning innovatsion rivojlanishi, innovatsion infratuzilmani takomillashtirish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish va innovatsion boshqaruv samaradorligini oshirish masalalari atroflicha yoritilgan. Tadqiqotlarda innovatsion faoliyatni moliyalashtirish, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda inson kapitalini rivojlantirishning innovatsion jarayonlarga ta'siri keng tahlil qilingan.

Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarish mexanizmlarini zamonaviy raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili hamda ekologik barqaror rivojlanish tamoyillari bilan uyg'unlashtirish masalalari yetarli darajada tadqiq etilmagan. Mazkur maqola aynan ushbu yo'nalishdagi ilmiy qarashlarni rivojlantirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ilmiy bilishning umumiy va maxsus usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Avvalo, korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarishning nazariy asoslarini o'rganish maqsadida ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish usuli qo'llanildi. Xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari, monografiyalari, ilmiy maqolalari hamda normativ-huquqiy hujjatlar o'rganilib, mavzuning nazariy asoslari shakllantirildi.

Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil usuli yordamida innovatsion boshqaruvning xorijiy tajribalari hamda mahalliy amaliyot o'zaro solishtirildi. Tahlil natijalari asosida korxonalarda innovatsion faoliyatni boshqarish mexanizmlarining kuchli va zaif tomonlari aniqlandi.

Shuningdek, tizimli yondashuv usuli orqali innovatsion boshqaruv jarayoni o'zaro bog'liq elementlardan iborat murakkab tizim sifatida ko'rib chiqildi. Mantiqiy tahlil va sintez usullari yordamida innovatsion boshqaruvning tarkibiy qismlari umumlashtirilib, ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqildi.

Tadqiqotda statistik ma'lumotlarni tahlil qilish, umumlashtirish, grafik va analitik yondashuvlardan ham foydalanildi. Olingan natijalar asosida korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqotning metodologik asosini innovatsion menejment nazariyasi, strategik boshqaruv konsepsiyasi, tizimli yondashuv hamda zamonaviy iqtisodiy tahlil usullari tashkil etdi.

Natijalar va nazariy tahlil

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, korxonalarda innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda bozor talablariga tezkor moslashishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Innovatsion boshqaruv tizimi korxonaning strategik maqsadlariga mos ravishda tashkil etilganda mahsulot sifati yaxshilanadi, ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi va korxonaning raqobatbardoshligi sezilarli darajada ortadi.

Nazariy tahlillar asosida innovatsion jarayonlarni boshqarish mexanizmi bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan quyidagi elementlardan tashkil topishi aniqlandi: innovatsion g‘oyalarni shakllantirish, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini amalga oshirish, innovatsiyalarni moliyalashtirish, innovatsion loyihalarni baholash, ularni amaliyotga joriy etish hamda natijalarni monitoring qilish. Ushbu bosqichlarning har biri samarali tashkil etilgandagina innovatsion faoliyatning yakuniy natijalari yuqori bo‘ladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarishda uchraydigan asosiy muammolar qatoriga moliyaviy resurslarning yetishmasligi, innovatsion tavakkalchiliklarning yuqoriligi, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish darajasining pastligi, ilmiy muassasalar bilan hamkorlikning sustligi hamda malakali mutaxassislar salohiyatining yetarli emasligi kiradi. Mazkur omillar innovatsion loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga salbiy ta'sir ko‘rsatmoqda.

O‘tkazilgan tahlillar asosida korxonalarda innovatsion boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishning quyidagi ustuvor yo‘nalishlari taklif etildi:

korxonalarda innovatsion rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish va uni uzoq muddatli rivojlanish rejalari bilan integratsiyalash;

ilmiy-tadqiqot muassasalari, oliy ta'lim tashkilotlari hamda ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish;

innovatsion loyihalarni moliyalashtirishning diversifikatsiyalashgan manbalarini kengaytirish;

raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) asosidagi boshqaruv tizimlarini joriy etish;

xodimlarning innovatsion salohiyatini oshirish maqsadida muntazam malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish.

Nazariy jihatdan innovatsion boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish tizimli yondashuv, strategik boshqaruv, ochiq innovatsiyalar konsepsiyasi hamda raqamli transformatsiya tamoyillarining o‘zaro uyg‘unligiga asoslanishi lozim. Bunday yondashuv korxonaning ichki resurslari va tashqi innovatsion muhit imkoniyatlaridan samarali foydalanish, innovatsion tavakkalchiliklarni kamaytirish hamda investitsion jozibadorlikni oshirish imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalariga ko‘ra, korxonalarda innovatsion faoliyat samaradorligini baholash uchun innovatsion mahsulotlar ulushi, ilmiy-tadqiqot xarajatlari,

yangi texnologiyalarni joriy etish darajasi, mehnat unumdorligi, rentabellik va bozor ulushi kabi ko‘rsatkichlardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur ko‘rsatkichlar innovatsion boshqaruvning natijadorligini baholash hamda strategik qarorlar qabul qilishda muhim axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, innovatsion jarayonlarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish korxonalarning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, yangi mahsulot va xizmatlarni yaratish hamda milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, korxonalarda innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish ularning barqaror rivojlanishi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va bozor sharoitida raqobatbardoshligini ta’minlashning muhim omillaridan biridir. Innovatsion boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish korxonalarda yangi texnologiyalarni joriy etish, resurslardan oqilona foydalanish, mahsulot va xizmatlar sifatini yaxshilash hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida innovatsion faoliyatni boshqarishda uchraydigan asosiy muammolar, jumladan, moliyaviy resurslarning cheklanganligi, innovatsion infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, malakali kadrlar salohiyatining pastligi va ilmiy muassasalar bilan hamkorlikning sustligi aniqlandi. Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida innovatsion rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish, raqamli boshqaruv texnologiyalarini keng joriy etish, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish hamda ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish zarurligi asoslandi.

Shuningdek, korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarish samaradorligini baholashda innovatsion mahsulotlar ulushi, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga yo‘naltirilgan investitsiyalar, mehnat unumdorligi, rentabellik hamda yangi texnologiyalarni joriy etish ko‘rsatkichlaridan kompleks foydalanish maqsadga muvofiqligi aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion jarayonlarni boshqarish mexanizmlarini zamonaviy boshqaruv tamoyillari, raqamli transformatsiya va ochiq innovatsiyalar konsepsiyasi asosida takomillashtirish korxonalarning innovatsion salohiyatini oshirish, investitsion jozibadorligini kuchaytirish hamda milliy iqtisodiyotning barqaror va innovatsion rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari korxonalarda innovatsion boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishda hamda kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos sifatida foydalanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Ilm-fan va innovatsiyalar tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida**.** Tegishli normativ-huquqiy hujjatlar.

2. O‘zbekiston Respublikasi "Innovatsion faoliyat to‘g‘risida"gi Qonuni. O‘RQ–630-son. – Toshkent, 2020.

3. Abdukarimov B.A. Innovatsion menejment. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.

4. Qosimova M.S. Korxonalarda innovatsion boshqaruv asoslari**.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.

5. Rasulov A.X. Korxonalarning innovatsion rivojlanishini boshqarish mexanizmlari // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*. – 2023. – №5. – B. 45–56.

6. Karimov U.B. Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsion menejmentni rivojlantirish masalalari // *Biznes-ekspert*. – 2024. – №2. – B. 28–35.

7. *Harvard Business Review*. Innovation Strategy Collection. – Boston, 2023. *Journal of Product Innovation Management*. Vol. 41. – 2024.